

Лариса ДУДІКОВА,

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький національний медичний університет і
мені М. І. Пирогова, м. Вінниця

РЕЗУЛЬТАТИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ З ФОРМУВАННЯ У МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МЕДИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У статті охарактеризовано результати експериментальної перевірки концепції, технології та педагогічних умов формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів. Автор висвітлює послідовність педагогічних впливів, заходів, практик та засобів, що дозволили досягти мети – сформувати необхідний рівень професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому процесі. Йдеться про реалізацію, насамперед технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, яка побудована з урахуванням концептуальних положень методологічного і теоретичного концептів. Технологія передбачає поетапний, систематичний вплив на всі компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний та ресурсний) та враховує особливості професійної підготовки студентів у медичних закладах вищої освіти, стадії послідовних змін у мисленні студентів під час навчання, специфіку розвитку студентів і становлення як майбутніх лікарів на різних курсах навчання.

Ключові слова: професійно-етична компетентність, лікар, педагогічні умови, технологія, експеримент, методичні рекомендації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Розвиток та реформування національної системи охорони здоров'я потребує підготовки нового покоління висококваліфікованих медичних працівників, здатних не пройти мимо чужого болю, готових працювати відповідно до вимог професійної етики, до самовіддачі заради інших, до інноваційної професійної діяльності. Необхідністю підготовки саме таких фахівців і обумовлена актуальність проблеми формування професійно-етичної компетентності у майбутніх лікарів під час їх навчання у медичних закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення зазначеної проблеми та на які опирається автор. У працях

сучасних науковців, присвячених проблемам медичної діяльності та освіти, розглядаються різні аспекти проблеми формування професійно-етичної компетентності, зокрема професійно-важливі якості (В. Корзунін та ін.), особливості професійного особистісного розвитку лікаря (В. Андронов, І. Гурвич, В. Зайцев, Л. Матвєєва, О. Одерішева, Т. Рум'янцева та ін.), зміст і структура професійно-особистісної культури (М. Тараришкіна та ін.), проблеми психології в медичній освіті (Т. Бухаріна, В. Дуброва, А. Кирпиченко, М. Лапкін, С. Лігер та ін.) тощо. Разом з тим комплексного дослідження формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах на сьогодні немає.

З огляду на це **метою статті** є висвітлення результатів педагогічного експерименту з формування у майбутніх лікарів професійно-етичної компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійно-етична компетентність лікаря є складним, цілісним, індивідуально-психологічним, інтегративним, багаторівневим утворенням, результатом здобуття неперервної освіти у галузі знань “Охорона здоров'я”, що об'єднує теоретичні знання з професійної етики, професійно-етичні цінності, морально-особистісні якості та практичні вміння лікаря у сфері професійної діяльності, забезпечує вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм, а також здатність до самореалізації, потребу в професійно-етичному самовдосконаленні впродовж життя.

Структуру професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів можна представити, як поєднання когнітивного, діяльнісно-операційного, професійно-особистісного, емоційно-мотиваційного і ціннісно-орієнтаційного компонентів. З урахуванням таксономії Б. Блума [2], а також положення про те, що критерії мають відображати структуру цієї компетентності, зроблено висновок, що критеріями сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів доцільно визначити пізнавальний (служує для діагностики когнітивного компонента професійно-етичної компетентності), результативний (призначений

для оцінювання діяльнісно-операційного компонента), поведінковий (відповідає професійно-особистісному компоненту), афективний (стосується емоційно-мотиваційному компоненту) і ціннісний (слугує для діагностики ціннісно-орієнтаційного компонента) критерії. З'ясовано, що оцінювання рівня сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів доцільно проводити за чотирма рівнями – пороговим (низьким), середнім, достатнім і високим.

Визначення діагностичного апарату дослідження дозволило виконати наступний етап дослідження – здійснити діагностику стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах України та проаналізувати отримані результати.

Результати констатувального етапу, отримані за допомогою опитування, спостереження, анкетування, тестування, виконання студентами практичних завдань, засвідчили недостатній рівень сформованості в майбутніх лікарів професійно-етичної компетентності: середнє значення інтегрального критерію становило 3,44 бала. Отримані результати засвідчили, що в освітньому процесі медичних закладів вищої освіти є певні резерви щодо покращення процесу формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Узагальнення результатів аналізу науково-теоретичних основ формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах, стану актуальних професійно-етичних проблем сучасної медицини у професійній підготовці лікарів, історико-педагогічних і компаративістських засад формування професійно-етичної компетентності, сучасних тенденцій підготовки до професійної діяльності лікарів у провідних країнах світу у контексті проблеми дослідження, а також результатів діагностики стану сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах України дозволили зробити висновок, що формування професійної компетентності майбутніх лікарів у медичних університетах потрібно здійснювати відповідно до концептуальних основ та науково-методичних засад формування зазначеної

компетентності, зокрема методологічного, теоретичного і методико-технологічного концептів.

Методологічний концепт визначає необхідність формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів на засадах системного, особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, аксіологічного, цивілізаційно-середовищного, культурологічного, професіографічного, контекстного, історико-логічного, інтегративного і рефлексивного підходів. Провідними є системний і компетентнісний (як різновид діяльнісного) підходи.

Теоретичний концепт розкриває сутність, структуру і зміст поняття “професійно-етична компетентність”, її місце у структурі готовності майбутнього лікаря до професійної діяльності, а також визначає педагогічні умови, впровадження яких в освітньому процесі вищих медичних навчальних закладів сприятиме результативному формуванню професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Методико-технологічний концепт провідної ідеї дослідження з урахуванням методологічного і теоретичного розкриває технологію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів – поетапне впровадження педагогічних умов, а також інноваційного змісту, форм і методів формування та діагностики досліджуваної властивості й моніторингу ефективності цього процесу на різних етапах.

Далі з урахуванням особливостей професійної підготовки студентів у медичних університетах, специфіки їх розвитку і становлення як майбутніх лікарів на різних курсах навчання, стадій послідовних змін у мисленні студентів під час навчання, а також концептуальних положень методологічного і теоретичного концептів провідної ідеї дослідження було визначено послідовність її впровадження у методико-технологічному плані, тобто технологію формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів.

Технологія формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів є сукупністю педагогічних впливів, заходів, практик та засобів, необхідних для досягнення мети формування професійно-етичної

компетентності майбутніх лікарів в освітньому процесі, яка побудована з урахуванням концептуальних положень методологічного і теоретичного концептів, передбачає поетапний, систематичний вплив на всі компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний та ресурсний) та враховує особливості професійної підготовки студентів у ВМНЗ, стадії послідовних змін у мисленні студентів під час навчання, специфіку розвитку студентів і становлення як майбутніх лікарів на різних курсах навчання.

Впровадження технології було організовано в умовах освітнього процесу медичних навчальних закладів, зокрема Вінницького національного медичного університету імені М. І. Пирогова, Державного вищого навчального закладу “Тернопільський державний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров’я України”, Вищого державного навчального закладу України “Буковинський державний медичний університет”, Одеського національного медичного університету та Запорізького державного медичного університету. Всього на цьому етапі експерименту взяли участь 838 студентів зазначених медичних закладів, а також 124 науково-педагогічних працівників цих закладів освіти.

Під час експериментального дослідження з перевірки технології було здійснено вплив на всі компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний та ресурсний) протягом трьох етапів:

1) початкового (пропедевтичного), що охоплював 1–2 курси навчання майбутніх лікарів. Цей етап передбачав ознайомлення студентів у процесі аудиторної, позааудиторної та практичної діяльності з ключовими поняттями професійної етики, виховання позитивного ставлення до лікарської діяльності, розвиток морально-етичних уявлень про лікарську діяльність в історичній ретроспективі, забезпечення функціонування сприятливого для формування професійно-етичної компетентності освітнього університетського середовища. На цьому етапі було впроваджено такі педагогічні умови:

проектування мети і завдань формування професійно-етичної компетентності з урахуванням таксономії цілей і професійних функцій, що їх виконуватимуть майбутні лікарі під час професійній діяльності;

відбір та структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх лікарів з пацієнтами;

забезпечення ціннісно-мотиваційної орієнтації студентів на вивчення актуальних проблем професійної етики в сучасній медицині [3];

активізація рефлексивної діяльності майбутніх лікарів через усвідомлення ними цінності професії та відповідальності щодо її вибору;

підготовка науково-педагогічного складу до формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів;

застосування сучасних діалогічних методів, прийомів, форм педагогічної взаємодії;

2) пізнавально-пошукового, що охоплював 3–4 курси навчання майбутніх лікарів. Цей етап передбачав формування в майбутніх лікарів умінь і навичок використовувати набуті знання розв'язання професійно-етичних ситуацій у професійній діяльності, а також розвиток здатності дотримуватися морально-етичних принципів у медичній практиці. На цьому етапі було впроваджено такі педагогічні умови:

застосування інноваційних форм і методів навчання для оволодіння студентами уміннями і навичками професійно-етичної поведінки;

моделювання занять, які імітують професійну діяльність на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій;

налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів з метою наслідування професійно-етичної поведінки у майбутній професійній діяльності;

поетапне вирішення студентами завдань (задач) професійно-етичного характеру з ускладненням їх змісту на кожному курсі навчання;

управління самостійною навчально-пізнавальною роботою студентів;

організації сприятливого для формування професійно-етичної компетентності освітнього університетського середовища;

3) базового (визначального), що охоплював 5–6 курси навчання майбутніх лікарів. Цей етап передбачав закріплення професійно-етичних умінь і подальший розвиток мотивації до професійної діяльності з урахуванням професійно-етичних принципів надання медичної допомоги; стимулювання самостійної науково-дослідної роботи студентів; упровадження тренінгової програми та професійних творчих завдань, що імітують ситуації застосування лікарської та медичної етики. На цьому етапі було впроваджено такі педагогічні умови:

моделювання змісту занять на основі міждисциплінарного підходу, що імітують ситуації застосування лікарської та медичної етики;

застосування в освітньому процесі технологій навчання, спрямованих на задоволення індивідуальних освітніх потреб студентів, їх саморозвиток і самовдосконалення;

управління самостійною науково-дослідною роботою студентів;

уведення спеціального факультативного курсу для поглибленого оволодіння етичними нормами професійної діяльності;

моніторинг якості формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів;

впровадження тренінгової програми сприяння розвитку професійної етики майбутніх лікарів.

Результати експериментальної роботи засвідчили суттєве підвищення рівня професійно-етичної компетентності студентів ЕГ. До позитивних зрушень належить те, що в ЕГ кількості студентів з високим рівнем професійно-етичної компетентності зросла з 13,72 % до 21,63 %, достатнім – з 11,84 % до 21,65 %. В ЕГ також зменшилася кількість студентів з пороговим (від 17,6 % до 3,91 %) та середнім (від 56,92 % до 52,93 %) рівнями професійно-етичної компетентності. У КГ суттєвих кількісних і якісних змін у сформованості професійно-етичної компетентності не відбулося: кількість студентів із

пороговим рівнем професійно-етичної компетентності зменшилася тільки з 14,9 % до 10,61 %, із середнім та достатнім – не змінилася (57,42 % та 14,93 % відповідно), несуттєво збільшилася кількість студентів, що мають високий рівень професійно-етичної компетентності: з 12,81 % до 17,78 %. Загалом середнє значення інтегрального критерію сформованості професійно-етичної компетентності в студентів експериментальної групи становило 4,45 бала (до експерименту – 3,43 бала), в студентів контрольної групи – 3,48 бала (до експерименту – 3,44 бала).

Результативність застосування педагогічної технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів [1, с. 65] також підтверджена високим рівнем засвоєння знань студентами експериментальної групи, розвитком у них ціннісних орієнтацій відповідно до засад медичної етики та специфічного мислення (діалектичність, проблемність, аналітичність тощо), налагодженням суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачами та студентами. Технологія формування професійно-етичної компетентності стала дієвим способом підготовки студентів до професійної діяльності, створила оптимальні можливості для самовизначення, самореалізації, особистісного і професійного становлення майбутніх лікарів.

Результати експериментальної роботи дають підстави стверджувати, що позитивний результат у формуванні професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів можна досягти за умови використання технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, тобто використання педагогічних впливів, заходів, практик та засобів, необхідних для досягнення мети формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому процесі, яка побудована з урахуванням концептуальних положень методологічного і теоретичного концептів, передбачає поетапний, систематичний вплив на всі компоненти педагогічного процесу (цільовий, змістовий, діяльнісний, результативний та ресурсний) та враховує особливості професійної підготовки студентів у ВМНЗ, стадії послідовних змін у мисленні

студентів під час навчання, специфіку розвитку студентів і становлення як майбутніх лікарів на різних курсах навчання.

Ця технологія відрізняється такими ознаками, як концептуальність, діагностичне визначення цілей і результативності, економічність, алгоритмізованість, проєктованість, цілісність, керованість та коригованість. Вона гарантує досягнення певного рівня сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів, є ефективною за результатами, оптимальною щодо термінів впровадження, витрат сил і засобів.

За результатами проведеного дослідження розроблено відповідні методичні рекомендації щодо формування у майбутніх лікарів професійно-етично компетентності [4]. Серед важливих методичних рекомендацій щодо формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів слід вказати на важливість на початковому етапі проєктування мети і завдань формування професійно-етичної компетентності з урахуванням таксономії цілей і професійних функцій, що їх виконуватимуть майбутні лікарі під час професійній діяльності; відбору та структурування змісту гуманітарних дисциплін відповідно до ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх лікарів з пацієнтами; забезпечення ціннісно-мотиваційної орієнтації студентів на вивчення актуальних проблем професійної етики в сучасній медицині; активізації рефлексивної діяльності майбутніх лікарів через усвідомлення ними цінності професії та відповідальності щодо її вибору та ін. Під час пізнавально-пошукового етапу рекомендується застосовувати інноваційні форми і методи навчання для оволодіння студентами уміннями і навичками професійно-етичної поведінки; моделювати заняття, які імітують професійну діяльність на основі застосування інформаційно-комунікаційних технологій; налагодити суб'єкт-суб'єктну взаємодію студентів і викладачів з метою наслідування професійно-етичної поведінки у майбутній професійній діяльності; передбачити управління самостійною навчально-пізнавальною роботою студентів та ін. На базовому етапі важливе значення має моделювання змісту занять на основі міждисциплінарного підходу, що імітують ситуації

застосування лікарської та медичної етики; застосування в освітньому процесі технологій навчання, спрямованих на задоволення індивідуальних освітніх потреб студентів, їх саморозвиток і самовдосконалення; управління самостійною науково-дослідною роботою студентів; уведення спеціального факультативного курсу для поглибленого оволодіння етичними нормами професійної діяльності та ін.

Окрім цього, ефективність проведеної роботи та впровадження технології формування професійно-етичної компетентності підтверджено такими результатами:

в експериментальній групі студенти навчилися краще ідентифікувати себе з професією, усвідомили свій ціннісний життєвий простір, більш виразно визначились зі своїм загальним ціннісно-смысловим ставленням до себе, до своєї професії, до інших людей;

студенти експериментальної групи почали більше уваги звертати на самостійну роботу з вивчення різних аспектів етичної проблематики в діяльності лікаря та комунікацій у медицині відповідно до етичних вимог, на читання додаткової літератури, що позначилось на їх поведінці;

якщо до початку формувального експерименту студенти експериментальної групи мали труднощі щодо вирішення складних завдань, що містили ситуацію морального вибору, то після експерименту вони могли охарактеризувати переваги і недоліки різних варіантів вирішення складних моральних проблем, що сприяло становленню необхідних внутрішніх ціннісних регуляторів їх моральної поведінки;

студенти експериментальної групи стали краще обізнаними з проблематикою комунікацій у медицині, особливостями спілкування з колегами та пацієнтами, почали більш відповідально ставитись до комунікативної взаємодії з іншими людьми;

результати дослідження засвідчили також важливість підготовки викладачів, так як викладач є ключовою фігурою освітнього процесу, своєю різноманітною діяльністю він прямо або побічно впливає на духовний світ

студентів, їх етичні погляди та поведінку, є моральним прикладом для майбутніх лікарів.

Висновки. Динаміка сформованості професійно-етичної компетентності у студентів експериментальної групи та порівняння з даними щодо контрольної груп підтверджує якісні позитивні зрушення, що відбулися у рівнях сформованості усіх компонентів професійно-етичної компетентності студентів експериментальної групи. Цим самим засвідчено доцільність та результативність впровадження технології формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів у вищих медичних навчальних закладах.

Перспективами подальших наукових розвідок є обґрунтування навчально-методичного забезпечення формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів та аналіз впливу професійно-етичної компетентності на професійне становлення лікарів та адаптацію у колективі медичної установи.

Список використаної літератури

1. Дичківська І. Інноваційні педагогічні технології: підручник. 3-тє вид., випр. – К. : Академвидав, 2015. 304 с.
2. Bloom B. S. Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook 1 : Cognitive Domain. New York : David McKey Co. 1956. 207 p.
3. Дудікова Л. В. Аналіз стану готовності майбутніх медиків до професійного самовдосконалення. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету*. Серія: Педагогіка. Тернопіль : ТНПУ, 2009. № 2. С. 96–100.
4. Дудікова Л. В., Діденко О. В. Методичні рекомендації щодо підготовки майбутніх медиків до професійного самовдосконалення. *Вісник Національної академії ДПС України* : електрон. наук. фах. вид. 2010. Вип. 1. URL : http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Vnadps/2010_1/10dovmps.pdf

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Діденко О. В.

Дудікова Л. В. Результати педагогічного експеримента по формуванню у будуущих врачей професіонально-етической компетентности

В статье охарактеризованы результаты экспериментальной проверки концепции, технологии и педагогических условий формирования профессионально-этической компетентности будуущих врачей. Автор освещает последовательность педагогических воздействий, мероприятий,

практик и средств, которые позволили достичь цели – сформировать необходимый уровень профессионально-этической компетентности будущих врачей в образовательном процессе. Речь идет о реализации, прежде всего технологии формирования профессионально-этической компетентности будущих врачей, которая построена с учетом концептуальных положений методологического и теоретического концептов. Технология предусматривает поэтапный, систематическое воздействие на все компоненты педагогического процесса (целевой, содержательный, деятельностный, результативный и ресурсный) и учитывает особенности профессиональной подготовки студентов в медицинских учреждениях высшего образования, стадии последовательных изменений в мышлении студентов во время обучения, специфику развития студентов и становления как будущих врачей на различных курсах обучения.

Ключевые слова: профессионально-этическая компетентность, врач, педагогические условия, технология, опыт, методические рекомендации.

Dudikova L. Results of the Pedagogical Experiment of the Formation of Future Doctors' Professional Ethical Competence

The article describes the results of experimental verification of the concept, technology and pedagogical conditions of the formation of future doctors' professional ethical competence. The author highlights the sequence of pedagogical influences, measures, practices and means that made it possible to achieve the goal that is to form the necessary level of professional ethical competence of future doctors in the educational process.

It is first of all about the realization of technologies of formation of professional ethical competence of future doctors, which is constructed taking into account conceptual provisions of methodological and theoretical concepts. The technology provides a gradual, systematic impact on all components of the pedagogical process (target, content, activity, productive and resource) and takes into account the peculiarities of professional training of students at higher medical educational institutions, the stages of consistent changes of students' thinking during their studies, the development specifics of students and the formation of future doctors at different years of study.

The initial stage of the technology covered the first and second years of future doctors' training and envisaged students' familiarization with key concepts of professional ethics, education of a positive attitude to medical activities, development of moral ethical perceptions of medical activity in the historical retrospective, ensuring the functioning of a favorable educational university environment for the formation of professional and ethical competence.

The cognitive research stage covered the third and fourth years of training of future doctors and envisaged the formation of skills and abilities to use the acquired knowledge of the solution of professional and ethical situations in professional activities, as well as the development of the ability to adhere to moral and ethical principles in medical practice.

The basic stage covered graduation courses and envisaged the consolidation of professional ethical skills and further development of motivation for professional activity taking into account the professional ethics principles of the provision of medical care; stimulation of independent research work of students; the introduction of a training program and professional creative tasks simulating the situations where application of physicians' and medical ethics are required.

Key words: *professional ethical competence, doctor, pedagogical conditions, technology, experiment, methodological recommendations.*